

Вернадского. Серия «Юридические науки». – Том 25(64). – 2012. – № 1. – С. 231-236.

13. Прокопенко В.І. Час відпочинку. – К. : Політвидав України, 1981. – 78 с. – (Прав. Знання – в маси).

14. Дмитрієва К.І. Правове регулювання часу відпочинку за законодавством країн із розвинутою економікою / К.І. Дмитрієва // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 195-199.

УДК 343.823

ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ ПРАЦІ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Кернякевич-Танасійчук Ю.В., к. ю. н.,
доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Стаття присвячена розгляду проблеми розуміння правової природи праці засуджених до позбавлення волі, а також виробленню пропозицій, спрямованих на її вирішення.

Ключові слова: засуджений, право на працю, обов'язок працювати, праця засуджених до позбавлення волі.

Статья посвящена рассмотрению проблемы понимания правовой природы труда осужденных к лишению свободы, а также выработке предложений, направленных на ее решение.

Ключевые слова: осужденный, право на труд, обязанность работать, труд осужденных к лишению свободы.

Kernyakevych-Tanasiychuk Y.V. THE LEGAL NATURE OF LABOUR SENTENCED TO IMPRISONMENT
The article is devoted to the problem of understanding the nature of work sentenced to imprisonment, and to develop proposals to address it.

Key words: convict, the right to work, the obligation to work, work sentenced to imprisonment.

Постановка проблеми. Засудженим у кримінальному провадженні є обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили (ч. 2 ст. 43 Кримінального процесуального кодексу України). Щодо правового статусу засудженого, то він виконує обов'язки і користується усіма правами, передбаченими для громадян України, з певними обмеженнями, що визначені законодавством України, вироком суду, умовами виконання покарання.

Реалізація права на працю, зміст якого полягає в можливості вільно розпоряджатися своєю здатністю до праці, передбаченого ст. 43 Конституції України, засудженими, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, має свої особливості та обмеження.

Як зазначається в літературі, такі обмеження мають каральний та виховний характер і впливають із самого покарання. До таких обмежень належать: неможливість добровільного вступу в трудові відносини, зміна їх характеру чи добровільне припинення, вільне користування коштами тощо [1, с. 200].

У цьому контексті постає питання про правомірність залучення засуджених до праці і чи ця праця не містить ознак примусової праці.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання праці засуджених до позбавлення волі досліджувалися у працях таких видатних вчених, як Л.В. Багрій-Шахматова, В.В. Голіні, І.М. Даньшина, О.М. Джужі, В.М. Дрьоміна, А.Ф. Зелінського, М.П. Мелентьева, А.С. Міхліна, А.Х. Степанюка, Ю.М. Ткачевського, В.М. Трубникова тощо. Однак проблема правового регулювання праці засуджених до позбавлення волі залишається досі невирішеною, а тому потребує подальшого дослідження.

Метою даної статті є здійснення теоретичного аналізу змісту правової природи праці засуджених до позбавлення волі.

Виклад основного матеріалу. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 р. «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», як і норма ч. 3 ст. 43 Конституції України, закріплює, що не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота, що виконується особою, чи служба, яку вона несе за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан.

В літературі існує думка, що закріплення обов'язку осіб, позбавлених волі, працювати в нормах Кримінально-виконавчого

кодексу України надає примусового характеру праці засуджених, що суперечить Конституції України. А тому праця, зведена в обов'язок Кримінально-виконавчим кодексом України, здобуває ознаки примусової, оскільки з рішення суду не впливає, що засуджений зобов'язаний працювати під час відбування покарання [2, с. 123]. Справді, як зазначає В. Жернаков, обов'язок засудженого до позбавлення волі працювати під час відбуття покарання безпосередньо у виroku суду не встановлюється. Суттю цього покарання є обмеження можливості використовувати на свій розсуд час протягом певного, встановленого судом на основі законодавства строку, який є складовою життя людини. Однак позбавлення волі не може відбуватися як абстракція, для цього є певна форма – місця позбавлення волі (зі своїм режимом). Особа, потрапляючи до таких місць, повинна підкорятися режиму [3, с. 38-39]. І право, яке стає водночас і обов'язком засуджених до позбавлення волі працювати, передбачене кримінально-виконавчим законодавством.

У п. 3 ч. 1 ст. 107 Кримінально-виконавчого кодексу України серед прав засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, передбачено право в порядку, встановленому Кримінально-виконавчим кодексом України і нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України, брати участь у трудовій діяльності.

Раніше Кримінально-виконавчий кодекс України одночасно в ч. 1 ст. 118 закріплював, що засуджені до позбавлення волі повинні працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією колонії. Однак 8 квітня 2014 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів», яким у ч. 1 ст. 118 Кримінально-виконавчого кодексу України внесені зміни. Так, слова «повинні працювати» замінено словами «мають право працювати».

Залучення засуджених до праці не суперечить і міжнародним нормам. У п. 2 ст. 71 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями визначено, що усі засуджені в'язні повинні працювати відповідно до їхніх фізичних і психічних здібностей, засвідчених лікарем [4].

Відповідно до кримінально-виконавчого законодавства України засуджені залучаються до суспільно корисної праці з урахуванням наявних виробничих потужностей, зважаючи при цьому на стать, вік, працездатність, стан здоров'я і спеціальність. Засуджені залучаються до оплачува-

ної праці, як правило, на підприємствах, у майстернях колоній, а також на державних або інших форм власності підприємствах за умови забезпечення їх належної охорони та ізоляції. При цьому адміністрація зобов'язана створювати умови, що дають змогу засудженим займатися суспільно корисною оплачуваною працею.

З огляду на таку законодавчу норму, стає цілком зрозуміло, що конституційне право на працю щодо засуджених осіб, які позбавлені волі, перетворюється на обов'язок, хоч і оплачуваний.

Правомірною є позиція, що трудовий обов'язок осіб, які відбувають покарання, як і за років чинності виправно-трудоного законодавства, у сучасному кримінально-виконавчому праві продовжує розцінюватися як фундаментальний елемент покарання, завдяки якому досягається виконання мети останнього [5, с. 49].

Стаття 6 Кримінально-виконавчого кодексу України називає працю серед основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених. За допомогою залучення засудженого до праці і в сукупності з іншими засобами (режимом відбування покарання, соціально-виховною роботою та ін.) можливо досягти позитивних змін в його особистості, які сприяють засудженому свідомо відновлювати соціальний статус, створять реальну можливість в подальшому легше і протягом швидшого часу адаптуватися до життя «на волі». Для цього організація та методи роботи в установах виконання покарань мають максимально наблизитися до тих, що прийняті на аналогічній роботі на волі.

Водночас постає питання: чи справді за допомогою праці можна досягти ефекту виправлення особи? Видається, що не завжди досяжною є мета виправлення особи взагалі та за допомогою праці в тому числі.

Однак праця має й додаткові цілі, які часто можна досягнути, оскільки вони не стосуються внутрішнього стану засудженого, його переконань і поглядів. У кримінально-виконавчому праві виділяють наступні цілі: економічні; фізичні або оздоровчі; виконання зобов'язань засудженим [6, с. 223]. Інші автори вказують на те, що праця виконує економічну, соціальну, оздоровчу та виправну функції [1, с. 202].

Економічна мета проявляється в тому, що установи виконання покарань утримуються за рахунок державного бюджету, є неприбутковими установами. Але всі потреби цих установ держава, бюджет якої наповнюється переважно за рахунок сплати податків, задовольнити не в змозі. Тому в умовах позбавлення волі засуджені утримують себе самостійно, тобто самі сплачу-

ють за своє утримання в установі шляхом сплати комунальних послуг, оплати вартості одягу, їжі, постільних речей та ін.

Фізична (оздоровча) мета пов'язана з тим, що засуджені, працюючи на виробництві, докладають фізичних зусиль, іноді за характером роботи, знаходяться на повітрі, що дозволяє підтримувати здоров'я та уникати моральної деградації, яка може бути викликана відсутністю праці. Сприяє праця і підтриманню психічного здоров'я засудженого, оскільки, працюючи, засуджений відволікає (сублімує) свої психічні ресурси від агресивних проявів, які нерідко викликає фізична ізоляція, на плідну працю [7, с. 396-397].

Окрім того, наявність засуджених, не зайнятих працею в місцях позбавлення волі, суттєво поглиблює криміногенну обстановку в них, деморалізує людей і сприяє посиленню агресії серед засуджених [8, с. 65].

Досягнення мети виконання зобов'язань засудженим полягає в тому, що зароблені засудженим в установі виконання покарань гроші дозволяють виконувати вирок суду щодо відшкодування збитків та шкоди, заподіяної злочином, сплати аліментів, погашення заборгованості за виконавчими листами, сплати платежів та зборів до Пенсійного фонду та фондів соціального страхування, виконувати інші зобов'язання [7, с. 396-397].

Експерти Міжнародної організації праці (далі – МОП) дотримуються тієї ж позиції, що й український законодавець, зазначаючи, що праця ув'язнених в гідних умовах під контролем і наглядом державної влади може виконувати виховні функції, сприяти одержанню ними кваліфікації та доходу, що дозволить їм виплачувати компенсацію жертвам їхніх злочинів. Контрольні органи МОП вирізняють два типи праці ув'язнених: праця ув'язнених, ініційована державою за антигромадські діяння, та праця ув'язнених в умовах приватних підприємств.

Серйозну стурбованість МОП викликає практика використання праці ув'язнених у приватному секторі, яка започаткована в розвинутих країнах та яка поширилася на інші країни і нині виходить на міжнародний ринок. Так, у деяких містах США проводяться ярмарки праці ув'язнених, служби працевлаштування набирають персонал у місцях ув'язнення, що критикують профспілкові організації, які відзначають дуже низький рівень заробітної плати та відсутність захисту ув'язнених. МОП також висловила занепокоєння у зв'язку з тим, що ув'язнені вже позбавлені свободи, тому існує загроза, що використання їх праці приватними компаніями може бути пов'язане з

експлуатацією, яка зведе нанівець будь-які заяви про волевиявлення [9, с. 6-7]. Така праця може перетворитися на примусову.

З огляду на вищезазначені порушення прав засуджених при використанні їх праці в приватному секторі, важливою і дуже доцільною вимогою закону є те, що засуджені залучаються допраці, як правило, на підприємствах, у майстернях колоній. Однак не виключена можливість залучення до праці засуджених до позбавлення волі до праці на державних або інших форм власності підприємствах за умови забезпечення їх належної охорони та ізоляції. Більшість існуючих установ виконання покарань мають власне виробництво, де засуджені працюють, виконуючи замовлення. Але формулювання цього положення закону дає підстави вважати, що засуджені можуть залучатися до праці не лише на підприємствах установ, але й на інших підприємствах будь-якої форми власності. Інструкція з оплати праці засуджених до обмеження та позбавлення волі визначає, що засуджені залучаються до праці на підприємствах або в майстернях установ, а також на державних або інших форм власності підприємствах на підставі укладених письмових угод між установою та замовником. Основна умова роботи засуджених на інших підприємствах – забезпечення їх охорони та ізоляції. Але не всі категорії засуджених можуть працювати за межами установ. Так, засуджені до довічного позбавлення волі залучаються до праці тільки на території виправної колонії з урахуванням вимог тримання їх у приміщеннях камерного типу. Засуджені неповнолітні залучаються до праці тільки на підприємствах виховних колоній [7, с. 398-399]. Нам видається, що варто намагатися залучати ув'язнених до праці в межах кримінально-виконавчих установ під наглядом уповноважених органів чи осіб відповідної установи, щоб уникнути експлуатації засуджених і використання їх праці приватними компаніями в особистих інтересах, наприклад, в інтересах одержання прибутку.

Сьогодні засуджені підприємств, установ виконання покарань залучаються до виготовлення такої продукції, як: будівельні матеріали, меблі, продукція промислового призначення, сільськогосподарська техніка та запасні частини до неї, тара і упаковка, транспортне устаткування та автотзапчастини, швейні вироби та взуття, господарсько-побутові товари, металовироби, продукція спецпризначення, сувенірна продукція, товари для садівників та городників, чавунне литво тощо. Наприклад, засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі у Коломийській виправній колонії

№ 41, що знаходиться в с. Товмачик Коломийського району Івано-Франківської області, працюють на підприємстві виправної колонії, що спеціалізується на виготовленні столярних виробів, дерев'яної тари, швейних виробів, виробів з металу, будівельних виробів, товарів народного споживання [10].

Правове регулювання праці засуджених здійснюється Кодексом законів про працю України, як це передбачено абз. 3 ч. 1 ст. 118 Кримінально-виконавчого кодексу України. Також передбачено, що працю засуджених до позбавлення волі слід організувати з дотриманням правил охорони праці та техніки безпеки, встановлених законодавством про працю.

З огляду на специфіку виробничої діяльності підприємств, установ виконання покарань, забезпечення засуджених гарантіями у сфері охорони праці є запорукою реалізації конституційного права на належні, безпечні і нешкідливі умови праці, а також важливим заходом щодо профілактики виробничого травматизму.

А це є свідченням того, що хоча праця засуджених і не є вільною і найманою, однак умови праці засуджених є предметом регулювання трудового права.

Висновки. Попри позитивні зміни, внесені у квітні 2014 року до Кримінально-виконавчого кодексу України, які уніфікували підхід законодавця до розуміння правової природи праці засуджених до позбавлення волі як права, не можна залишати поза увагою той факт, що праця засуджених завжди міститиме в собі обов'язковий характер і в чистому вигляді як право не може розглядатися. Такий висновок можна зробити з аналізу норм чинного кримінально-виконавчого законодавства, яке серед основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених називає суспільно-корисну працю, яка здійснює економічні, фізичні чи оздоровчі цілі та ціль виконання зобов'язань засудженим. А тому створення умов для залучення засуджених до праці та відшко-

дування ними збитків, завданих злочинном, та виконання інших майнових зобов'язань визначено як один із пріоритетних напрямків реалізації Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінально-виконавче право : навчальний посібник / [В.А. Бадира, С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова та ін.]; за ред. Т.А. Денисової. – К. : Істина, 2008. – 400 с.
2. Старків І.М. Особливості реалізації права на працю в місцях позбавлення волі / І.М. Старків // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та аспірантів «Вдосконалення правового захисту прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, 23.04.2010 р.). – Івано-Франківськ, 2010. – С. 122-124.
3. Жернаков В. Поняття примусової праці за законодавством України / В. Жернаков // Право України. – 1997. – № 10. – С. 35-39, 43.
4. Мінімальні стандартні правила поведінки з в'язнями 1955 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_212.
5. Оробець К. Права громадян України, які відбувають покарання / К. Оробець // Юридичний журнал. – 2006. – № 4. – С. 45-51.
6. Кримінально-виконавче право : підручник / [В.В. Голіна, А.Х. Степанюк, О.В. Лисодед та ін.]; за ред. В.В. Голіни і А.Х. Степанюка. – Х. : Право, 2011. – 328 с.
7. Кримінально-виконавчий кодекс України : науково-практичний коментар / Степанюк А.Х., Яковець І.С. ; за заг. ред. Степанюка А.Х. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2006. – 560 с.
8. Стеничкин Г.А. Труд осужденных в местах лишения свободы как одно из основных средств их исправления / Г.А. Стеничкин // Юриспруденция. – 2010. – № 4. – С. 65-72.
9. Кисільова Т. Примусовій праці – надійний заслін / Т. Кисільова // Праця і зарплата. – 2008. – № 3(611). – 20 серпня. – С. 6-7.
10. Прайс-лист продукції підприємства Коломийської ВК-41 станом на 01.06.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/ifr/uk/publish/article/85010>